

srednjih šol. Kakšen naj bo sedaj pouk slovenščine brez nje? Iz česa naj potem še organično izvira resnična in življenjska zavest, da je pripadnost k tej državi za Slovence potrebna in nujna, če ne iz najskrbnejšega in pravičnega negovanja materinščine in pa iz zavesti, da je tej, nam predragoceni materinščini in pogojem, iz katerih raste, dan popoln in svoboden razmah le v tej državi? Res uporabljajo marsikod po svetu tudi čisto drugačna sredstva za privzgojo državne zavednosti. A kdor drugje po svetu pozna malo поблиže te drugotne, manjvredne metode, ta se nehote spomni ranjke Avstrije, kjer je tudi bilo treba na višje povelje gojiti državno zavest po šolah, v katerih je bila materinščina pastorka. Vse te metode se, kakor vemo iz lastne izkušnje, odlikujejo po plitkosti in po tem, da niso nikoli zakoreninjene v srcih in v nujnem spoznanju potrebe tega, kar hočejo privzgojiti. Komur je res kaj do zdrave in resnične državne zavednosti, se jih bo ogibal ko kuge, ker sicer ne bo zgrešil le svojega neposrednega smotra, marveč bo ubil vzgojo sploh, poleg tega pa bo v mladih ljudeh zbudil še prav nasprotno od onega, kar bi hotel.

V zatišju

Ferdo Kozak

Pred tremi leti sta se po dolgem oklevanju vendarle odločila in prodala svoje posestvece. Naložila sta denar v hranilnico in se preselila k sinu. Takrat je bilo njej že precej čez šestdeset, njemu pa še tri leta več. Za velike spremembe prav za prav zelo neprimerna leta, ko človek po navadi ostane tam, kjer si je postlal in udano počaka svojega konca, čim bolj v miru in čim bolj zase. Onadva sta pa ukrenila drugače. Bržkone toliko lažje, ker nista bila od mladih nog povezana s kmetijo in je stari kupil tisto prijazno hišico pod hribom šele tik pred upokojitvijo. Tako sta torej pustila svojo samoto in mir, svoj dom in življenje zase in prišla v mesto.

Sin je stanoval v dolgi predmestni ulici, tam, kjer se pri nas mesto bori z bujnim zelenjem okolice. Tam vidiš hiše v eno ali dve nadstropji, z rdečimi strehami in votlo strmečimi, črnimi okni. Tik za njim je gozd ali se jih pa drže gosto zaraščeni vrtovi, da so videti sredi tega zelenega smeha kakor trde, mrzle grude kamna, rezane na štiri ogle. Ob deževnih večerih te ne puste mimo, ne da bi ti s svojo zapuščeno praznoto predramile v srcu neko daljno žalost.

V tej ulici sta se spomladanskega popoldneva pojavila Martin in njegova žena. Prišla sta kar peš, s culami v rokah in dobre volje, saj se je vsepovsod smejalo cvetje v sinjo, mlačno luč. Ona rahlo zgrbljena, vela, z otroškimi očmi, on rumenkastega, ožetega obraza in gole ptičje glave. Hodil je korak pred njo, trdo in s poudarkom, kakor ljudje svoje volje in trmaste

glave. Žive sive oči so napol z viška, napol dobrodušno streljale v svet. Vse je šlo dobro, le tik sinovega stanovanja se jima je pripetila majhna nevšečnost. Pred gostilno na drugi strani ceste je stal voz in dvoje zalitih konj je jeznorito razkopavalo tla. Zdaj sta z dvignjenima penastima gobcema lezla ritenski, zdaj sta se zaganjala, da so se jima delale klobase na tolstih stegnih, in silila na tlak. Stara se ni upala čez cesto. „Oh, oh!“ je vzdihovala in ruta ji je zlezla na tilnik, da je bilo videti tisto bore malo, v trd vozle povezanih, rumeno sivih las. V očeh ji je brlela splašena udanost, kakor bi se ji prav v tem trenutku nekaj dokončnega razjasnilo. Stari je stal pri njej in ji prigovarjal. Ni je prijel za roko, čeprav bi jo rad; zaradi ljudi ne. Očitno ga je bilo sram, kajti starost še ni bila zlomila v njem moške ničemurnosti. Okrog njiju se je nabralo nekaj paglavcev, ki jim je bil neznaten dogodek v zabavo. Tekali so čez cesto, češ kaj zmoremo, se drezali s komolci in muzali. Z odprtih oken so zijali zdolgočaseni obrazi doli na ti dve osebeci v črnih, prazničnih oblekah, ki sta tako smešno obtičali na robu cestnega jarka, kakor bi ju odložila tja mimo tekoča voda.

Pri sinu sta si morala seveda najprej ogledati sobico, katero so pripravili za nju. Prijazna, solnčna sobica, s pohištvom, katerega sta preselila že pred tednom, z veliko podobo Matere božje nad posteljama in z okni na ulico. Potem so posedli zunaj v kuhinji h kavi. Sin, sinaha — majhna, urna ženska kratkih nog — in stara dva. Tuji si niso bili, saj so se obiskavali skoraj vsako leto po nekajkrat, vendar jim je bilo vsem skupaj nekam nerodno. Saj ni čudno. Spričo take spremembe so stari ljudje po navadi pozorni na vsako malenkost, onim drugim pa je malo neprijetno, ker se čutijo opazovane. Vrhu tega je bila pa ta južina preveč slovesna, da bi se lahko po vsakdanje razgovorili.

Vsem se je nekam olajšalo, ko sta prigmela otroka, dva razborita fantiča, domov. Stari je hitel odvijati papirje in porinil pred njiju suhih hrušek in kar je še prinesel s seboj. Otroka pa, vsa razsmejana, najprej v mater.

„Ti ne veš, kakšen strah ima stara mati pred konji! Ti ne veš...!“

Sinu je bilo nerodno, Martin pa je le pomežiknil. Ko sta se otroka pomirila, jima je jel prigovarjati:

„No, no, le dajta!“ Pogledal je sinaho in se udobrovoljil: „Še zmeraj taka suhca. Na kmete bi ju poslala!“

„Glej ga no... Poprej bi rekli, ko ste bili še zunaj!“ Mladi je šlo za res, vendar se je premagala. S prstani okrašena roka je pogladila kuštravo glavo najmlajšega. „Meni sta pa tudi taka všeč!“

„I, všeč!“ se je branil stari. „Kdo pa pravi, da mi nista!“ Prestregel je nekam proseči pogled svoje žene. „Uh, te ženske!“ se je zarežal sinu.

Sin se je slučajno ukvarjal s kosom mrzle pečenke in ni utegnil pritegniti očetu. Bil je še mlad človek, toda vrh debele glave so se mu lasje že zredčili v nežen puh, skozi katerega je prosevala zgodnja pleša. Ko

se mu je zdel premolk, ki je sledil tistemu očetovemu vzkliku, že malo predolg, se je ozrl po mizi, potem pa potrepljal ženo po boku.

„No, mamica, kako, kako! Ali bi tale košček?“

Stari se je šele zdaj zavedel, da je bil malo neroden. Rahlo vznejevoljen se je zleknil nazaj na stol, žvečil kos mesa in strmel skozi okno. Otrokom je padlo nekaj suhih hrušek na tla; truščema sta se pognala za njimi in se smejala pod mizo. Mlada se je pogovarjala s staro, vendar so bile njene urne, ostre oči povsod, kakor bi ji prevelika zaposlenost branila paziti na taščine besede. Sredi pogovora je vstala, posegla na ognjišče po cunjjo in obrisala prt pred staro.

„Kako sem nerodna,“ se je opravičevala ženica. „Stare roke...“

„Saj ni nič! Malo se je polilo, pa je škoda prta.“

Stari je mrknil na svojo ženo, potem na sinaha in molčal.

„No, oče!“ ga je zmotila mlada v premišljevanju. „Saj vam bo vseč pri nas?“

„Kaj bi ne!“ je zagodrnjal, pa takoj povzel prijazneje: „Se bomo že kako ukoritali, da bo vsem prav!“

„Dolgčas vam ne bo...“

„Ah, dolgčas! V mestu so ljudje bolj občutljivi na to stran, kakor pa na deželi.“

Toda mlada ga ni več poslušala. Iskala je nekaj po omari, potem se pa nagnila k možu:

„Janč, sladkorja imamo premalo! Daj, stopi k Zavrtniku...“

„Pa bi otroka poslala,“ je menil Martin.

Sinaha je preslišala, mož si je pa posadil klobuk na glavo in šel. Starrec in starica sta se molče spogledala.

Zvečer sta šla mlada dva v gledališče in stara je poskrbela za otroka. Ko je ostala z možem sama, sta se pomenila o svojih vtisih.

„Na vrhvi ga ima,“ je dejala stara, „kakor sem zmeraj rekla. Ti pa ne in ne, kakor bi bil slep.“

„Pa naj ga ima, če je že tako. Saj tudi v gledališče leta le zaradi nje. Kaj mu je treba!“

„Tega midva ne moreva presoditi,“ je po daljšem premisleku menila ona. „Tako žive v mestu. Kaj naju to briga.“

Martin je stal pri oknu, gledal na razsvetljeno ulico in preudarjal. „No da,“ je zinič čez čas, „saj naju res nič ne briga. Po svoje si bova uredila, oni naj pa žive po svoje, da si ne bomo v nadlego.“ Ko se je spravil spat, je pridržal nogavico v roki in še enkrat premislil. „Bo že šlo“, je modroval, ker se mu je zdelo, da je žena nekam oplašena. „Če pa ne... saj nisva privezana.“

Tako je steklo njuno življenje v novo smer, na videz prav tako, kakor sta si zamišljala. Izpočetka je bil za nju celo velika novost ta svet, kjer

sta se naselila. Tiste prijetne tišine, ki te tam zunaj odene kakor otroka, seveda ni bilo, toda človek se navadi in presliši vsakdanji ropot vozov, kričanje otrok ali karsižebodi. In včasih jima je celo prijetno delo, ko sta prisluškovala temu življenju okrog sebe, kakor bi prav za prav daleč od vsega nastavljala uho nečemu zanimivemu in posebnemu.

Na primer takale ulica! Saj ni tako enolična in pusta, kakor bi človek mislil. V poletni molk prvih popoldanskih ur se kakor v razbeljeno ponev vsujejo kriki otrok. Goloroka in bosa drhal se je najedla in pobegnila iz hiš, kjer se v zatohlih kuhinjah matere ukvarjajo s pomivanjem posode, očetje pa za spušenimi zavesami dremljejo, smrče in udrihajo v spanju po priskutno nadležnih muhah. Včasih razpara tišino hripav smeh; ženska stoji pri oknu, si briše roke v predpasnik in dopoveduje znanki v pritličju onstran ceste novice ali karkoli že. Potem se v bližini ropotoma odpre okno. To je ženščina nasproti, ki se vsak dan takoj po kosilu obesi na okno in visi tam do večera. Črne ciganske lase ima, velike oči, kakor bi ušla iz komedije in kadi cigarete. Postarna je že, pa bi bila še rada lepa in mlada. Barva si lase in ustnice, na rokah ima prstane in je sploh taka, kakor sam bognasvaruj. Vsa okolica se ji posmehuje, češ da se zastonj nastavlja dedcem in da ima že zadosti, kar je iztaknila pred petimi leti.

Dà, in na večer se vse življenje tam zunaj strne v en sam utripajoč vrvež. V gručah se vračajo ljudje z dela, pridušen smeh in polglasen razgovor mrlita nad njimi. Kmetje in rokodelci se vozijo domov v sosednje vasi, vozovi drdrajo, semtertja pade od daleč pok biča. Po vrtovih je čuti curljanje vode, možaki s prižganimi pipami nosijo škropilnice ali pa posedajo pred hišami in kramljajo. Dišeč veter veje od gozda in z večernih polj, hlad bogvekje žuborečih potočkov zaliva hiše in ljudi, da se nehote zazdi še tebi, kakor bi po dolgem, težkem romanju sedel k prijetnemu počitku.

O tem počitku jima je prve dni sinaha neprestano govorila, kakor bi imela neko posebno skrb za nju. Kmalu so se pa privadili drug drugemu. No da, saj ljudje ne žive le v ljubezni in si ne leže kar neprestano v objemu. Tako je pač življenje. Zgradiš si svoj viden ali neviden kotiček, kjer si doma, in to sta poskusila tudi stari Martin in njegova žena.

V dolgih zimskih večerih sta večkrat posedala v temi — luči nista prižgala — in se pogovarjala o sinu kakor o tujem človeku.

„Čudno živita. Doma jima je dolgčas ... ali je bilo nama kdaj dolgčas?“ je trdo premišljevala stara. „Same veselice jima hodijo po glavi.“

„Pravijo, da dosti zasluži ...“ je menil stari.

„Nič ni to. Previsoka sta. Za sosede se še zmenita ne.“

„Po gosposko sta začela.“

Strmela sta nekaj časa v temo, potem je stari preudarno povzel: „Oni dan sem sedel pri ognjišču, Janč se je pa igral z otroki. Zaradi tega, ker je bila ona slabe volje. Boji se je ...“

„Oh, ona je kakor burja!“

Umolknila sta, le glasen vzdih je pričal, da še bdita. Tako vzdihujejo stari ljudje, kadar se sesedajo nekam v notranjščino svojega velega telesa, odkoder se trudni ozirajo po brezumnem pehanju po svetu kakor po nečem nesmiselnem in praznem.

Sin in sinaha sta ju poskušala porabiti za kakšno delo pri hiši, pa jima ni kaj prida uspelo. Stara je bila že preveč betežna in ni mogla niti otrokoma zabraniti, da bi ne uhajala čez cesto, stari pa je vendarle še stopil kdaj sinu po tobak ali pa si preskrbel kak opravke, da bi ne bil popolnoma odveč. In pa zaradi tega, da bi ne postopal kar venomer iz sobe v kuhinjo in nazaj, ne vedoč, kaj mu manjka.

Jutra, poletna jutra so bila za oba najbolj tegobna. Že na vse zgodaj sta polglasno šepetala, ker nista mogla spati. Buljila sta — ona udano, on z nakremženim obrazom — v tiste dolge, blede ure, ko sta morala ostati lepo mirna in tiha, da ne bi zbudila družine. Stara je z nočno čepico na glavi sedela zravnana na postelji in rožni venec je polzel med koščenimi prsti z debelimi, modrimi žilami. Martin se je pa v dolgih spodnjih hlačah, zavezanih okrog gležnjev, skobacal iz postelje in sklonjen škiljil skozi priprto oknico ven v jutrnji hlad ter se zmeraj z istim vzdihom vračal nazaj na posteljo:

„Saj se šele dani!“

Potem sta molčala, budilka je tiktakala, zunaj se je prebujalo jutro. Čim se je pa v stanovanju nekje oglasil otrok, je stari zopet zlezal iz postelje. Odškrinil je vrata in hlinil vedrega deda.

„No, krota, si že pokoncu.“

Poglavitno mu je bilo to, da je minila noč, da se je globoki sen odvil s sveta kakor svinčena odeja in da je smel zopet glasno govoriti in hacati po hiši.

Nekega jutra, ko je sin že odšel v urad, se je oglasil iz kuhinje nenaden trušč, takoj nato pa sinahin oster, osoren glas:

„Ah, pojdite no v sobo! Kar pojdite, mati! Pod milim bogom za nobeno stvar niste več. Včeraj sem vas prosila, pogledjte na mleko... seveda! Ko sem prišla domov, je smrdelo, da bi človek ušel. Danes pa tole. Seveda... otroka! Saj sem dejala, pogledjte, da mi ne bosta vlačila posode okrog. Zdaj pa imate!“

Starega je pogrelo. Odprl je vrata in pogledal v kuhinjo. Njegova žena je čepela na tleh in pobirala ostanke razbite sklede, mlada pa je vihrala iz kota v kot in oči so se ji užigale kakor vsem ženskam, ki imajo tako kri, da se zapraše kakor burja v vsak nič.

Martin je treščil z vrati in stopil nekajkrat po sobi. Potem se je ustavil in udaril po omari:

„Hudiča! Hudiča!“

Vrnil se je v kuhinjo, dvignil ženo, brcnil z nogo črepinje, da so odletele po vseh kotih in zarenčal:

„Pusti to in v sobo pojdi!“

Na pragu se je obrnil k sinahi:

„Hudiča, ali misliš, da si naju vzela za hlapca? Saj nama ni tega prav nič treba, da veš. Lahko greva, kamor hočeva, da ... in tudi pojdeva!“

Kar posinel je od togote. Pograbil je suknjič, vzal iz omare hranilno knjižico in s težkimi koraki odgrmel iz stanovanja.

Tisti dan ga ni bilo do večera domov. Stara je sedela v sobici in vzdihovala, ko sta jo pa mlada dva zaskrbljeno vpraševala po Martinu, je točno presodila, kaj počne zunaj po mestu.

„Ne, ne, z nikomer se ni spajdašil... saj nima nikogar. Po mestu hodi... jezen je in premišljuje... Morda bo v jezi izpil kak kozarček...“

Sedeli so že pri večerji, ko se je vrnil in trdo postavil na omaro veliko skledo. Rdeči lisi na licih sta pričali, da je malo pil, obrvi so se zgrnile pod čelom kakor oblak, oči so se mu svetile. Sin je stopil za njim v sobo, da bi ga pomiril. Tedaj se je starec naježil, kakor bi se hotel s svojo ptičjo glavo vsak hip zaprašiti vanj. V rokah je vihtel hranilno knjižico.

„Ne, za hlapca ne bova... nisva bila nikoli! Vidiš tole? Povsod so dejali, da naju radi sprejmejo, pa bova samosvoja! Ne pa takole — fejl! S starim človekom!“

Zjutraj ga je bilo malo sram pred ženo, ki je kar molče sedela kraj njega v postelji in molila. Da bi se nekako opral, je jel trdo in počasi razkladati:

„Nič! Je že prav tako! Vražje babše misli, da bo kar ukazovalo. Vidiš, kaj bi bilo s starim človekom, če bi ne bil nič dejal na stran in bi bil ves navezan na tuje roke. V hiralnico bi te pahnili. Tako pa vedo, da lahko odprem omaro in grem... za denar dobiva povsod svoj kot.“

Tako so jima minevali dnevi, tako je teklo njuno življenje. Življenje! Kadar govore ljudje o njem, si zmeraj zamišljajo hojo naprej, v neznanosti, ki jih čakajo za vsakim ovinkom posebej, veliko žejo srca, ki kar neprestano čaka, išče in hrepeni, čeprav skoraj nikdar ne ve, po čem. Za ta dva so bili pa dnevi kakor že do kraja prešteti — česa bi neki še pričakovala na svetu! Toda onadva sta imela o tem čisto drugačne, svoje misli.

Ob nedeljah popoldne ju je včasih obiskala znanka iz prejšnjih let, od tam, kjer sta živela nekoč, davno poprej. Tedaj so sedeli vsi trije za mizo in stara je načenjala vedno isto misel:

„Prav za prav ne pogrešava nič. Saj je vse prav. Ampak prijetno se je živelo takrat. Ali ne, stari?“

Martin je nekaj zamrmral, kakor bi mu ne bilo prav, da drami v njem spomine, potem pa je kakor mimogrede vprašal:

„No, kako je zdaj tam pri nas?“

In znanka je pripovedovala, da so lani popravili streho, da mislijo prezidati hlev, da je sploh čedno tisto njuno nekdanje posestvece, da je bilo pa za dva stara človeka prav gotovo presamotno in da sta storila čisto prav, ko sta prodala.

„Pomisli, kdo bi vaju okopaval v tisti samoti. Tudi dela bi ne zmogla.“

„Saj, saj,“ se je zamislila starka. „Toliko let, pa se navadiš. Najbolj pogrešam jutra. Vso dolino sem imela pred seboj, če sem stopila na prag, in od daleč je zvonilo s štirih strani hkratu. Pa sem sedla na klopco, čebele so se že obešale na cvetje, trava je bila kar motna od rose in od Sv. Martina je šla mrzla jutrnja sapa, da je rezalo...“

Tedaj se je iz kuhinje oglasila mlada:

„Oh, mati, saj vam tudi pri nas ni nič hudega!“

Nihče ji ni odgovoril, le stara je šepnila:

„Veš, zmeraj poslušaj...“

Potem so molčali. Zunaj se je mračilo in dva para starih oči sta strmela nekam daleč nazaj, v hišico v rebri, ki je bila nekoč njuna domačija, v perišče polja, v sveži gozd onkraj travnika in v čase, ko sta bila sama zase, ko se jima ni bilo treba ozirati na nikogar razen nase. To je bila vseh teh spominov najvažnejša stran, ki je nista nikdar izrekla, ki je pa kakor lučka razsvetljevala vse te tihe pogovore.

Pozimi je starka rahlo obolela in je morala leči. Moža ni zdržalo pri njej, pač pa je vsake toliko odpiral vrata, pomolil glavo skozi špranjo in jo vpraševal, kako ji je. Po navadi mu ni odgovarjala, saj je vedela, da bi se na ta način rad nekoliko opravičil pri njej. Nekega jutra ga je pa le poklicala noter.

„Tak ne stoj vendar tam med vrati! Zapri in sem pridi!“

„Nisi prida bolna,“ je godrnjal in šaril okrog mize.

„Da ti še enkrat povem, za vsak slučaj,“ je povzela in njen glas je bil nenavadno trd in jasen. „Knjižico sem zadnjič spravila v spodnji predal, pod perilo.“

„Saj si mi že stokrat povedala, in taka nuja tudi ni.“

Vendar je bil zadovoljen, da je spregovorila o tem, zadovoljen, ker se je dotaknila nečesa, kar je bilo za oba tako neznansko važno. Te knjižice se sicer od onega neprijetnega dne nista več dotikala, vendar: ležala je tam, v malo drugačni obliki njuna domačija, njuna last in možnost, da kadarkoli lahko storita karkoli. Z njo v omari sta bila neodvisna človeka, s katerima je treba računati kot z nečim, kar živi samo zase na svetu. In v tem je bilo prav za prav njuno pravo življenje, ko ima človek nekaj trdnega pod nogami, odkoder se na svojo pest ozira po svetu. Zaraditega jima tudi način, kako sta se razumela s sinovo družino, ni šel bogve kako k srcu. Prav tako nista premišljevala o tem, da so počasi sprhnele vse vezi, ki so ju družile z zunanjim svetom in da sta ju sin in njegova žena v svo-

jem zaletu v življenje odrinila v to sobico kakor nepotrebno navlako. Vse to sta presojala po svoje, kakor bi sama tako hotela in uredila.

„Mladi svet je popačen in misli le nase,“ sta govorila.

Imela sta svoje spomine in knjižico, torej življenje zase, še zmeraj polno neke medle toplote, ob kateri sta se greli ti stari, osamljeni srca.

Potem se je pa nenadoma zgodilo nekaj, kar je vse skupaj do kraja izpremenilo. Ponoči se je v njuni sobici oglasilo rahlo, skoraj otroško ječanje. Iz sosednje sobe je nekdo zaspano vpraševal:

„Kaj pa je, mati?“

Nihče ni odgovoril, ječanje je utihnilo. Zjutraj so poklicali zdravnika, ker je starka zares obolela. Mlada je prihajala vpraševat, sin se je ustavil pri postelji, preden je odšel v mesto, toda bolnica ni govorila z nikomur več. Kakor bi se sunkoma obrnila stran od vsega sveta, sklenila svoje račune na tej zemlji in hkratu pozabila na vse, kar jo je kdaj vezalo na življenje. Vse, kar je zdaj prišlo iz njenih ust, so bili tisti preprosti stavki izmučenega in počitka potrebnega človeka, ki jih ljudje poslušajo, ne da bi jih prav v srce spekla pretresljiva samotnost teh zadnjih izrekov poslavljajočega se življenja. „Še usta mi malo zmoči!“ je jeknilo sredi tihega večera. In potem čisto zase, nič več za ljudi: „Oh, bode!“ Poslednje želje, to pot prav majhne, brez slehernih računov, samo za kratek hipec, preden se popotnik odpravi na čisto svojo, nikomur znano pot.

In ta hipec se je iztekel svetlega, svežega junijskega popoldneva, ko je bilo nebo visoko in sinje kakor jezero in je solnce sijalo zviška, da je sproti posreballo sence. Martin je v copatah drsal po sobi, kakor bi ne imel obstanka. Potem se je za dolgo ustavil pred posteljo.

„Ali dobro ležiš, Katra?“

Tiho. Strm starkin pogled je vrtal v strop, njega najbrže niti videla ni. Odmikal se je proti vratom, še malo postal in odšel.

Votla tišina se je zgrnila okrog bolnice. Le ura je drobila svojo enolično pesem in to je bilo vse. Počasi pa se je temu enoličnemu tiktakanju pridružilo rahlo hropenje. Prihajalo je iz globin, iz vsega telesa, kakor bi v požiralniku grgrala voda. Postajalo je glasneje, v pretrganih sunkih je metalo prsi kakor veter cunjjo. Zategel vzdih se je izvil posinjelim ustnicam. Tedaj so se umirile roke, ki so grabile odejo, v očeh, zalitih z mrzlo vlago, je vzblestela solčna luč kakor na mrtvem ribniku.

Prva je odkrila dogodek sinaha. Že pri vratih jo je popadel strah. Od daleč je nekajkrat poklicala starko, potem pa hitela po oba možka. V njuni družbi se je prepustila glasnemu žalovanju. Stala je pri postelji in klicala možu:

„Poglej ga, golobčka našega! Zaspalo je revše, kar zaspalo!“ In že jo je posilil jok. Mož se je stisnil v kot in ihtel, Martin se je pa počasi in s težavo spustil pri mizi na kolena in naslonil glavo na svoje suhe, izdelane roke.

Bil je že večer, ko so postavili oder in prižgali sveče. Ljudje iz soseščine so prihajali kropit. Mlada je vodila znanca v sobo in pred vsakim posebej se je bridko razjokala.

„Ljubček moj, sirotica! Kar zaspala nam je!“

Ko so vsi odšli, se je stari bolj mračnega kakor žalostnega obraza vrnil v sobo.

„Oh, Katra, Katra!“ Zastokal je skozi zobe, kakor bi se srdito boril z nečim v sebi. Od daleč se je oziral na svojo ženo, s tisto svojo golo ptičjo glavo, ves izgubljen in prepaden. V odpeti srajci, z rokami oprt na palico je buljil v črno sukno, v goreče sveče in v porumeneli obraz visoko zgoraj na blazini, ki je postal že voščen in trd. Gledal je tovarišico svojega življenja, kakor bi hotel še nekaj posebnega, nekaj na dnu vsega skritega razumeti. Bilo mu je pri srcu kakor otroku, ki si ne ve pomagati, obenem ga je bilo pa sram te svoje zbežanosti in starčevske revščine. V trenutku zapuščenosti je vzdihnil, potem pa hotel nazaj med ljudi, ker se ni še prav nič sprijaznil z mislijo na tako visoko posteljo med cvetjem in črnim suknom.

„Počakajte, oče!“ ga je na pragu prestregla sinaha. „Zdaj ne bo več ljudi, pa lahko pogledamo.“

Ko je prišel še njen mož, je zaprla vrata. Zarožljala je s ključi in urnih rok odpirala predale.

Jeli so pregledovati, kaj je ostalo po umrli. Saj to počno ljudje zmeraj in povsod, kadar se kdo od družine poslovi za zmeraj.

Mlada je prekladala perilo, potem pa prestala.

„Koliko je še imela tega! Kam boste s tem, oče?“

Martin je komaj pogledal beli kup na omari in je zmignil z rameni.

„Za otroke porabim...“ je dejala. Zlagala je velike zaznamovane rjuhe nazaj in se pri vsakem boljšem kosu prisrčno čudila. Ko so zaškripala vrata velike omare, je stari vstal. Le sin njegov je nekam brezbrizno stal ob strani. Tam v omari je viselo nekaj črnih oblek, dve celo okrašeni s čipkami. Sinaha je snela z obešalnika težak zimski plašč in ga pregledovala.

„Skoraj prav nič ga ni nosila...“

„Nekaj bi lahko prodal,“ je menil stari.

„Ah, vsega ne. Dekli bi dali kaj, nekaj bi bilo pa še zame.“

Brkljala je po drobnarijah na dnu omare. Martin se je pa odmaknil in drsal nazaj k omari za perilo. Posegel je za stekleni zvonec, pa se sunkoma okrenil.

„Kje je pa ključ?“

„Ključ? Za spodnji predal? Jaz ga imam,“ je ravnodušno odvrnila sinaha. Martin je le nekajkrat trenil in čakal. V očeh se mu je zablisnilo, kakor bi hotel nekaj reči, pa ni. Mlada je odprla predal. Na vrhu je ležalo nekaj preprostih rjavih škatljic.

„No, to je pa njen zaklad,“ je dejala in razpostavila škatljice po omari. V njih so bili starinski zlati uhani, prstan brez kamenčka, nekaj zaponk in zlata urica.

„Njena urica!“ je z malo tišjim glasom rekla sinaha. Vzela jo je iz škatljice in napela verižico. „Najrajši jo je imela. Veste kaj, oče, pustite jo meni. Saj vi nimate kam z njo.“

„No — prav ... meni ni za te brklarije.“

„In sploh ... ta zlatnina ... Naj ima vsak kaj za spomin nanjo.“

Stari se je sklonil in brskal po perilu.

„Kaj pa iščete?“ ga je vprašala.

„Knjižica je nekje tu spodaj!“

„Saj ... saj je.“ Privlekla je izpod rjuhe drobno, zeleno knjižico. Martin je stegnil roko.

„Daj sem!“

„No, ne bom je požrla,“ se je odmaknila in s kratkim pogledom ošnila moža. „Poglej, Janč!“

Mož je nekam nerad vzel knjižico v roko. „Saj vem!“ je dejal in ves odsoten listal po njej. Žena je stopila bliže k njemu in pripomnila nemški:

„Če mu jo dava, bo vse zapravil. Zapil bo!“

Stari je počasi namršil obrvi in ju opazoval.

„Kaj? Kaj si rekla?“ je pozvedoval.

„Ah nič!“

Hotela je nazaj k omari, toda stari jo je prestregel. Glas mu je bil vznemirjen in hripav.

„Tak sta se nagledala? Daj, Janč!“

Sinahi je rahla rdečica spreletela obraz.

„Jezus, da vas sram ni!“ Pogledala je staremu naravnost v oči. „Saj je vaša ... samo shranila jo bova ...“

Stari je pogledal sina, potem njo in gola ptičja glava se mu je kar ugrezala nekam med ramena.

„Kaj se ti blede! Janč!“

Sin je ujel trd in oster ženin pogled in nehote potisnil knjižico v žep.

„To bomo že še uredili!“

„Kaj uredili! Saj je moj denar!“ je planil Martin. Žive sive oči pod namršeni obrvi so mu gorele.

„Ampak, oče! Bog se usmili!“ je hitela mlada. „Saj smo domači! Kaj vendar mislite!“

„Nič ne mislim. Knjižico mi dajta,“ je silil mimo nje. „Saj nisem zate hranil! Poberi kar hočeš ... nisem ti branil. Boš vsaj sita ... Toda ...“

„A tako! A tako!“ je vzkliknila sinaha vsa iz sebe. „Janč! Meni kaj takega!“ Posilil jo je jok, roke so se ji tresle. Mož jo je prijel in odvedel iz sobe. Martin je drsal za njima. Mahoma ves preplašen je ponižno zaprosil:

„Janč!“

Toda vrata so se zaprla tik pred njim. Vse slab in betežen je obstal sam sredi sobe.

Nekje v stanovanju je bila ura. Spodaj na ulici je že potihnil vrvež, noč je gluha in topla dremala med hišami. Martin se je počasi obrnil. Sveče so mu migotale pred očmi, blede človek med njimi mu ni bil več tako daleč in tuj. Menda je zdaj šele prav do dna razumel, kaj se je zgodilo. Truden in potrt se je spustil na stol kraj mrliškega odra in zagrebel obraz v dlani.

„Katra! Katra!“ je potožil in ustnice so mu krčevito zadrhtele. Toda nihče ni čul tega izgubljenega vzdih, nihče se ni zmenil za izžetega starca, ki je sam in zapuščen začutil, da je prav za prav že prispel do konca.

„Univerzitetna biblioteka“ v Ljubljani

Dr. Joža Glonar

Postavil sem jo v narekovaje, ker je še ni, zapisal pa sem jo vendarle, ker na nek način med nami vendarle živi in se udeje tvuje. Prav za prav ne živi, ampak bolj životari; in tudi njeno udeje tvovanje je precej podobno počenjanju dobrega plavača, ki so ga z zvezanimi rokami in nogami vrgli v Savo, sedaj pa mirne duše gledajo z brega, kako bo prišel na drugo stran. V tem položaju se mi v resnici smili; in ker mi srce pravi, da imam nekaj pravice do tega, da se za to siroto potegnem, sem sklenil napisati teh par vrstic. Dolgoletna izkušnja me je namreč do dobrega poučila, kako malo znana je ta Pepelka v Ljubljani, kako malo znan njen dom in njeno življenje.¹ Zato dobro ljubljansko srce niti ni imelo in nima prave možnosti, da bi se zganilo v iskrenem sočutju, ki se včasih vendarle še izživi v dejanski pomoči. In to možnost mu hočem dati.

Dragi moj Ljubljčan! Če stopaš po Poljanski cesti proti Ambroževemu trgu, boš nekako v sredi pota na desni strani — na levi je „Štrajzel“, ki ga tako poznaš, kaj ne? — torej na desni strani opazil imenitno stavbo — da, prav imaš, to je „Poljanska gimnazija“, ki jo imenujete tudi „Gimnazija na Poljanski cesti“, ki pa se uradno imenuje „II. državna realna gimnazija v Ljubljani“, čeprav je z velikimi črkami napisano nad vhodom „Kraljeva državna gimnazija“. Vidim, da si dober Ljubljčan, ki ne ve samo za „Štrajzla“, ampak tudi za lokale, kjer se toči napoj, bridek za marsikoga,

¹ Absolviran slavist, ki je 1911 E. Denisu razkazoval Ljubljano, je vedel, koga vodi, pa se ni domislil, da bo tega učenjaka prej zanimala licejska knjižnica, ko posebna soba pri „Novem svetu“.